

Izvor i grada

Prihvaćeno: 6. 8. 2026.

Objavljeno: 16. 8. 2026.

eLokator: bd2026-009

DOI: <https://doi.org/10.68268/bd/qm06xq>

Suočavanje s prošlošću

prof. dr. sc. Josip Jurčević

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska

Uvod: Ovdje donosimo dosad neobjavljeni intervju s prof. dr. sc. Josipom Jurčevićem kao povijesni izvor i/ili građu. Razgovor je 2006. godine provela agencija Puls u sklopu istoimenoga projekta udruge Documenta, a njihov je tekst prof. Jurčević autorizirao 2007. godine. U okviru toga projekta 2010. godine objavljena je [\[publikacija\]](#), koju potpisuju prof. dr. sc. Kruno Kadrov, prof. dr. sc. Dražen Lalić i voditeljica Documente Vesna Teršelič. U ovom opsežnom intervjuu mogu se pročitati iskustva, stavovi i promišljanja prof. Jurčevića o problemu suočavanja s prošlošću u modernome hrvatskom društvu, osobito u vezi s nasljeđem komunizma, privatizacijskom pljačkom te problemima žrtava i stradalnika hrvatskoga Domovinskog rata. Ta su iskustva predmet dugogodišnjih znanstvenih istraživanja prof. Jurčevića, o čemu je objavio niz radova i knjiga, a bio je i ekspertni svjedok na suđenjima za ratne zločine pred Međunarodnim kaznenim sudom za prostor bivše Jugoslavije (MKSJ, ICTY) u Haagu i sudovima u Republici Hrvatskoj. Intervju obuhvaća 50 kartica teksta, od kojih je u spomenutoj publikaciji Documente na stranicama 53. i 63. objavljena jedna i pol kartica teksta, i to u iznimno cenzuriranome obliku. Zbog svega navedenoga uredništvo časopisa *Ban Dvor* smatra važnim objaviti ovaj povijesni izvor u njegovom integralnom obliku.

Ključne riječi: Suočavanje s prošlošću, Jurčević, Documenta, Lalić, Teršelič

Dealing with the past

Introduction: We present here a hitherto unpublished interview with Professor Josip Jurčević, PhD, as a historical source and/or source material. The interview was conducted in 2006 by the Puls agency as part of an eponymous project of Documenta, and its transcript was authorised by Professor Jurčević in 2007. Within the framework of that project, a [\[publication\]](#) was issued in 2010 and is credited to Professor Kruno Kadrov, PhD, Professor Dražen Lalić, PhD, and Vesna Teršelič, head of Documenta. This extensive interview

presents Professor Jurčević's experiences, views, and reflections on the challenge of dealing with the past in modern Croatian society, particularly in relation to the legacy of communism, privatisation-related plunder, and the issues facing the victims and those who suffered in the Croatian War of Independence. These experiences have been the subject of Professor Jurčević's long-standing scholarly research, on which he has published numerous articles and books. He also served as an expert witness in war-crimes trials before the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) in The Hague and before courts in the Republic of Croatia. The interview comprises 50 standard manuscript pages, of which one and a half standard manuscript pages were published in the aforementioned *Documenta* publication, on pages 53 and 63, and in an exceptionally censored form. In view of all the above, the editorial board of the *Ban Dvor* journal considers it important to publish this historical source in its entirety.

Key words: Dealing with the past, Jurčević, *Documenta*, Lalić, Teršelič

TEMA 1. OPĆENITO STANJE U HRVATSKOJ

Na koje je sve načine nedavna hrvatska prošlost utjecala na suvremenu Hrvatsku?

Nedavna Hrvatska prošlost je bitno utjecala na suvremenu Hrvatsku, kao i ona prije toga, dakle prije devedesetih. Prema znanstvenim standardima ono što se događa ima svoj kauzalni, odnosno uzročno posljedični tijek. To znači da je sve što je prethodilo sadašnjosti bitno odredilo i zapravo konstruiralo ovo što se događa danas. Dakle, ovo danas je nerazumljivo i ne bi postojalo da nije bilo te neposredne prošlosti od devedesete, kao i one prošlosti prije.

Možete li pojasniti na koje je sve načine prošlost utjecala na današnja zbivanja?

Mi danas ne živimo na način koji bi bio optimalan obzirom na naše resurse - kako u prirodnome, geografskom i klimatskom smislu, tako i prema sposobnosti ljudi, njihovu obrazovanju i općenitim uvjetima europskog okruženja. Dakle, ne živimo ni približno optimalno kako bismo trebali i mogli živjeti, zbog niza problema koji su dominantni u Hrvatskoj.

Porijeklo tih problema se znanstveno može definirati na tri razine. Jedna jest nasljeđe komunizma, koji je ostavio bitan pečat i koji je ovdje još uvijek izuzetno živ i čak najmoćniji u mnogim vidovima društvenih nazora i odnosa. Drugi stožer problema je srbijanska oružana agresija i sve ono što je ona ostavila u smislu žrtava, pustošenja, progonstva, razaranja, zaustavljanja daljnjeg razvoja, isključivanja iz procesa koji su se događali u Europi. Dakle jedna vrsta čupanja iz kontinuiteta tog razdoblja, kako vremenski, tako i na drugi način.

I treći problem - koji se nažalost veoma rijetko ističe u javnom govoru u Hrvatskoj, a koji je ostavio veoma duboke, rekao bi čak i najdublje socijalno-psihološke posljedice - je pljačka zajedničkog vlasništva koja se dogodila proteklih 15-ak godina. Najgore je to što se ta pljačka u većem dijelu ugurala u formalno legalizirani okvir. No, sa standarda općeg dobra, sa standarda nekih temeljnih ljudskih vrijednosti, to je naprosto bila najvulgarnije pljačka i to treba tako reći.

Sličan udar promjene vlasničkih odnosa dogodio se i 1945-e godine, kad je komunizam izvršio temeljnu promjenu vlasničkih odnosa kroz koju je opljačkano privatno vlasništvo koje je bilo prevladavajuće u dotadašnjoj Jugoslaviji i Hrvatskoj. Na taj je način došlo do dramatične i nasilne promjene vlasničkih odnosa, jer je gotovo sve privatno pretvoreno u društveno ili državno vlasništvo.

A 1990. godine je u Hrvatskoj započeo proces reprivatizacije zajedničkog, društvenog vlasništva, i taj procesi još traje. To se nažalost događa na negrađanskim, neciviliziranim, nehumanim principima, dakle protivno načelima općeg dobra.

Tu najnoviju promjenu vlasničkih odnosa je simbolično sažeo moj prijatelj, doktor socijalne psihologije, Zvonimir Knezović, koji je prvi izrekao složenicu kako je, od 1990-te, Hrvatska za većinu građana bila domovina, a za manjinu imovina. Pljačka je započela i događala se pod okriljem srbijanske oružane agresije i obrambenog rata, te je obzirom na te okolnosti i obzirom na njenu nepravедnost, socijalnu neprihvatljivost itd., proizvela cijeli niz dubokih destrukcija i na psihološkoj pojedinačnoj razini i na socijalnoj razini. Jednostavno rečeno, radi se o golemom problemu s kojim ćemo se trajno suočavati, jer su očekivanja i nastojanja velike većine građana 1990. godine bila usmjerena na promjene koje će u svakom smislu voditi u opći boljitak.

Međutim, na podlozi promjene vlasničkih odnosa na kojoj se naše zajedničko nacionalno vlasništvo golom pljačkom - bez gospodarskih i drugih legitimnih uporišta sa socijalnog motrišta – doslovce pretvaralo u privatno, ostavilo je najnegativnije posljedice.

Naime, pljačka koja se dogodila u vrijeme komunizma – za kojeg se zna da je bio totalitarni zločinački sustav i koji je takvim definiran u nedavnoj rezoluciji Vijeća Europe – je bila psihološki i socijalno podnošljivija, jer je pljačku činio zločinački sustav. Isto tako, u Hrvatskoj se socijalno i psihološki hrabro suočavalo s etničkim čišćenjem, ubijanjem i masakriranjem, te razaranjima i štetama koje je počinila srbijanska oružana agresija, jer se radilo o tipičnoj oružanoj agresiji na najprimitivnijoj razini. Međutim, sa socijalnog i pojedinačnog motrišta je potpuno neprihvatljiva pljačka koja se događala od 1990-te, obzirom na pozitivna očekivanja od promjena započetih 1990-e, jer su hrvatski građani u taj politički proces i Hrvatski domovinski rat uložili golemu socijalnu energiju, vlastite fizičke živote i materijalne vrijednosti.

TEMA 2. ŽRTVE RATA I ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Sada ćemo razgovarati o Domovinskom ratu i njegovim posljedicama.

Primjerenije je koristiti donekle određeniji termin - Hrvatski domovinski rat, jer termin Domovinski rat nije ni objektivan niti je razlikovan. Taj je naziv, kao i mnoge druge stvari,

naslijeđen, nametnut od bivših struktura, što svjesno, što zapravo zbog reduciranog znanja i obrazovanja. Domovinski rat je termin koji se, primjerice, koristio i u Staljinovo vrijeme u Sovjetskom savezu, i on sam po sebi bez ove oznake Hrvatski ne znači ništa, čak ni u smislu razumijevanja. Bilo bi ga puno ispravnije zvati jednom vrstom hrvatskog obrambenog rata, rata za obranu hrvatske nacionalne neovisnosti ili tome slično. O tome na žalost nitko nadležan nije razmišljao i do danas se u javnoj uporabi uglavnom održao veoma neodređeni naziv Domovinski rat.

Koliko se sadašnji problemi s kojima se Hrvatska suočava mogu vezati uz rat, odnosno koliko su oni ratom uzrokovani?

Odgovor nije jednostavan, jer su se u tzv. ratno vrijeme događali mnogostruki procesi. To je, u međunarodnom kontekstu, bilo vrijeme kad su na zajednički način u svim državama istočnog dijela Europe počeli procesi slamanja komunističkih sustava vlasti. U to su uključene i Hrvatska i druge države koje su nastale kao slijednice bivše Jugoslavije. Iz uvida koje imam i o drugim komunističkim zemljama, očigledno je u svim bivšim komunističkim državama došlo do procesa tzv. tranzicije, u kojem su strukture koje su u komunizmu imale moć preseljavale ili prenosile svoju moć u posve nove građansko-demokratsko okolinosti.

Taj proces je u Hrvatskoj bio još složeniji, jer je na Republiku Hrvatsku istovremeno izvršena srbijanska oružana agresija i odvijao se proces ustrojavanja samostalne hrvatske države. Dakle, cijeli je niz netipičnih ratnih čimbenika utjecao na Hrvatski domovinski rat, kojeg je velika većina hrvatskih građana doživljavala kao obranu i domovine i države, a to znači obranu temeljnih zajedničkih vrijednosti, interesa itd. od vanjske agresije. Unutar toga je poseban proces i problem što je u Hrvatskoj strukturirana manjina - koja je naslijedila političku i drugačiju moć iz komunizma - iskoristila situaciju za besprizornu pljačku.

Naravno, svaka pljačka je asocijalna, neprihvatljiva ili kriminalna ako hoćete, a pogotovo ako se događa u okvirima jednog obrambenog rata gdje država još nije konstituirana, gdje je zaista bila ugrožena i gola egzistencije u smislu biološkog života.

Prema tome, jedna je stvar Hrvatski domovinski rat u kojem se naročito 1991. godine - kad je to bilo na dragovoljačkoj osnovi i kad se samopozvano uzimalo oružje u ruke - branilo vlastite domove, zavičaj, domovinu i sve vrijednosti koje s time idu. S druge strane se na političkoj i gospodarskoj razini odvijao proces u kojem je glavni interes upravljačkih struktura bio pod okriljem rata sačuvati pozicije prijašnje moći i provesti besprizornu pljačku, a na čelu toga se

nalazila većina izvršne vlasti u Hrvatskoj, koja je čak i mimo Sabora u tom smislu donosila niz ključnih odluka i uredbi. To je, jednostavno rečeno, problem kriminala, s kojim se kao društvo, pravna država itd. tek moramo suočiti.

Osjećam se obveznim kao osoba, a naročito kao intelektualac i kao dragovoljac Hrvatskog domovinskog rata, naglasiti izuzetno znakovitu činjenicu da se ni na jednoj razini, pa čak ni u Hagu, taj čin sveopće pljačke - koja se može najlakše dokazati jer se radi o veoma konkretnim dokazima – ni ne spominje niti tretira kao ratni zločin. Zbog dalekosežne društvene važnosti, ponovno naglašavam, da tako dramatična asocijalna promjena vlasništva - bez obzira što je bila pokrivena političkom moći, što znači donošenjem određenih pravnih normi, uredbi itd. – je civilizacijski potpuno negativna i neprihvatljiva, a budući da se događala tijekom rata, ona je i ratni zločin. Različita istraživanja pokazuju da na ovakav način prosuđuje i vrednuje većina hrvatskih građana, te bi jedna vrsta elementarne socijalne pravednosti i zadovoljštine bila da se problem goleme pljačke društvene imovine tretira kao ratni zločin.

Međutim, očito da se niti u međunarodnoj zajednici, niti na razini Hrvatskog pravosuđa, to znači kod onih koji imaju pozicije moći, uopće ne razmišlja o tome, iako taj problem ima sve dublje negativne posljedice na hrvatsko društvo, te je nužno s njime se suočiti i napokon ga raščistiti. Pritom je važno naglasiti, kako se u Republici Hrvatskoj radilo o strukturiranoj pljački ili tzv. privatizaciji, u kojoj je sudjelovala jedna stalna jedinstvena struktura, koja je lako prepoznatljiva bez obzira na smjene partija, stranaka i čelnika na vlasti ili promjene kult osoba na pozicijama moći.

Prema tome, svi mnogobrojni i duboki sadašnji problemi s kojima se suočava Hrvatska su nastali u ratnom vremenu, koje im je – i glede uzroka i posljedica te njihovog nadilaženja – dalo posebnu dimenziju koju se mora uvažavati.

Što biste Vi osobno istaknuli kao najveće posljedice Domovinskog rata za Hrvatsku danas?

Osnovna povijesna činjenica i posljedica je da su se hrvatski građani - iako je odnos snaga bio izrazito nepovoljan prema nizu profesionalnih, međunarodnih, vojnih i drugih pokazatelja - uspjeli potpuno neočekivano obraniti od srbijanske oružane agresije. Tu ključno stvarno i simboličko mjesto - i to uvijek treba naglašavati, a to opet političke strukture izbjegavaju navoditi u javnom životu - pripada vukovarskoj bitki koja je bila ključni vojni, politički i identitetski događaj suvremene hrvatske povijesti. Odnosno, da vukovarski branitelji – a bilo

je potpuno neočekivano s obzirom na odnos snaga - nisu slomili moć srbijanske oružane agresije u vojnom smislu, o čemu postoje brojčani pokazatelji, i da ta bitka nije imala tako veliki politički značaj i da nije bila presudna za međunarodno političko priznanje Hrvatske, vjerojatno bi danas Hrvatska bila u bitno drugačijim, nepovoljnijim, unutarnjim i međunarodnim okolnostima.

U Vukovaru je najprije fizički slomljena kičma srbijanske oružane agresije, s čime je postalo jasno da Srbija nema snage oružjem pokoriti Hrvatsku. Tu činjenicu je prepoznala i međunarodna zajednica, te je unatoč srbijanskoj okupaciji Vukovara, ubrzano pokrenut proces međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. To je svakako bio čin priznavanja formalne hrvatske državne samostalnosti, koja stvarno nije bila u rang suverenosti prosječnih zemalja, ne samo u Europi, nego i u Africi.

Unatoč svim navedenim problemima, najveće pozitivno postignuće obrane od srbijanske oružane agresije je činjenica što su, u formalno samostalnoj državi Republici Hrvatskoj, uspostavljene makar formalno pluralne građanske društvene i političke okolnosti. Primjerice, danas - za razliku od jednogumnog komunističkog totalitarizma, kada ste za jednu izgovorenu riječ, za bilo koji osobni stav koji je temeljno građansko pravo, bili ili likvidirani, ili procesuirani ili marginalizirani - u Hrvatskoj građani nisu izloženi izravnoj represiji zbog zagovaranja ili pokušaja prakticiranja temeljnih građanskih sloboda i prava. No, hrvatsko društvo je još veoma daleko od stvarnosti pluralnog građanskog života kakav postoji u zemljama zapadne civilizacije.

Međutim, uspostavljen je formalni temelj pluralnosti građanskih odnosa na kojem će budući naraštaji, ako ne već naš naraštaj, u Hrvatskoj napokon moći u punom smislu slobodno živjeti. To je, dakle, najveće postignuće Hrvatskog domovinskog rata. Naravno, kad se govori o posljedicama ne može se isključiti sve što je rečeno o negativnostima s kojima se suočavamo, i ako se one ne valoriziraju na pravi način – pravosudno-vlasnički, percepcijski i drugačije – Hrvatska će se udaljavati od ideala koje su njeni građani i životima branili. Zbog toga je u smislu socijalne kohezije odlučujuće da se golema pljačka kvalificira kao ratni zločin - a za to ima puno objektivnih uporišta - koji pravno ne zastarijeva.

Tko su za vas žrtve?

Prema civiliziranim standardima, žrtve rata su sve osobe – bez ikakve diskriminacije - koje su na bilo koji način stradale zbog oružanog sukoba, bilo tijekom njegova trajanja ili nakon toga

od izravnih učinaka rata. Smatram kako je taj kriterij općevažeci, što znači da se odnosi i na Hrvatski domovinski rat. Pritom su najveće žrtve osobe koje su smrtno stradale, na bilo kojoj strani, što je uvijek važno naglasiti. Isto tako, civilizacijski standard je da unutar toga treba razlikovati agresora i žrtvu, kao primarni kontekst stradavanja, što je bitno i radi objektivnog sagledavanja događaja i radi preventivnih razloga.

U svim vidovima hrvatskog javnog života, a naročito na medijskoj i političkoj razini, se veoma puno manipuliralo se svim ovim standardima i njihovim analogijama. Tako se, primjerice, u Hrvatskoj gotovo sve interesne skupine koje drže javnu moć izbjegavaju suočiti i izricati notornu činjenicu da u srbijanskoj oružanoj agresiji na Republiku Hrvatsku nije sudjelovao samo velik - ali ipak određen - dio hrvatskih građana srpskog etničkog podrijetla, nego i manji dio hrvatskih građana koji su etničkim podrijetlom Hrvati ili pripadnici drugih narodnosti.

Dakle, iako su Srbi iz Hrvatske bili većina građana Hrvatske koji su sudjelovali u agresiji na svoju državu, veoma se često ta etiketa iz političkih razloga - na starom načelu podijeli pa vladaj - pripisuje i onim Srbima koji su kao i niz drugih građana mirno proveli rat, čekajući da mogu nastaviti svoj građanski život.

U takvim okolnostima se posebno velika nepravda nanosi i relativno brojnim dragovoljcima srpskog etničkog porijekla koji su bili hrvatski branitelji dragovoljci 1991., uključujući i obranu Vukovara. Ova činjenica se u javnom životu prešućuje još više nego prije navedene činjenice. Pritom je znakovito da sve to s jednakom upornošću i s gotovo istim interesima prešućuju nositelji moći u Hrvatskoj koji se predstavljaju kao zastupnici hrvatskih etničkih interesa, kao i oni koji navodno štite interese srpske etničke zajednice u Hrvatskoj.

Suprotstavljajući se takvom neobjektivnom i nerazlikovnom pristupu potrebno je u hrvatskom javnom govoru što češće ponavljati prešućene činjenice, pa je i ovo prigoda kada se to treba dvaput naglasiti. Odnosno, naročito 1991. godine kada se u Hrvatskoj na individualnoj razini samopozvanosti donosila odluka koju stranu i koje temeljne vrijednosti odabrati, značajan broj hrvatskih građana srpskog etničkog podrijetla odabrao je obranu Hrvatske, uključujući i Vukovarsku bitku.

Nadalje, kad se radi o žrtvama rata, u Hrvatskoj prevladava pogrešna percepcija kako su žrtve samo smrtno stradale osobe, te se previđa i na različite načine zapostavlja niz drugih kategorija žrtava rata koje su uobičajene prema međunarodnim standardima. Tako su na sam

rub društvene pozornosti i skrbi gurnuti i logoraši, a radi se najmanje o 10-ak tisuća hrvatskih građana koji su u srbijanskim logorima prošli gotovo nezamislive torture i patnje. U istom, očajnom položaju je i više stotina tisuća hrvatskih građana koji su bili ili su još uvijek ratni prognanici i izbjeglice, a ništa bolje nisu prošli mnogobrojni ranjenici, zatim mnogobrojne na različite načine zlostavljane osobe, opljačkani itd. A svi oni su žrtve rata.

U širem smislu se žrtvom srbijanske oružane agresije može smatrati i cjelokupno hrvatsko društvo jer je zbog agresije bilo istrgnuto iz niza razvojnih procesa koji su se događali u velikom dijelu Europe koji nije bio zahvaćen ratom. U ove žrtve rata također pripadaju i svi hrvatski građani koji su sudjelovali u agresiji na svoju državu, bez razlike jesu li to učinili na temelju vlastite odluke, ili pod utjecajem mas-psihološkog pritiska ili zbog drugih razloga.

U svakom slučaju, na temelju svega naznačenog opravdano se može zaključiti da su žrtve rata stradavale tijekom rata, te da se njihovo stvarno i simboličko stradavanje nastavilo i nakon završetka rata.

Što mislite zbog čega je tako?

Opći razlog niza izrazito negativnih trendova u hrvatskom društvu, uključujući i krajnje neprimjeren odnos prema žrtvama rata, nalazi se u nedostatnoj građanskoj strukturiranosti institucija hrvatskog društva i države. Na temelju niza pokazatelja se prepoznaje da se u današnjoj Hrvatskoj u velikoj mjeri uspio očuvati bivši komunistički upravljački model i njegove strukture, tako da je neka vrsta neokomunizma u Hrvatskoj nazočna više nego u drugim europskim tzv. tranzicijskim zemljama.

S motrišta hrvatske budućnosti je najtragičnije što se već u vrijeme komunizma dokazana neuspješnost komunističkog upravljačkog modela uspjela u mnogim sastavnicama preseliti u nove građanske okolnosti u Hrvatskoj, te tako nastaviti upropaštavanje hrvatskih društvenih resursa i razvojnih potencijala. To se dobrim dijelom dogodilo zahvaljujući srbijanskoj oružanoj agresiji, koju su komunističke strukture iskoristile za tranziciju i etabliranje svoje moći u formalno građanskoj Hrvatskoj, a što je posebno prepoznatljivo u bitnom sudjelovanju tih struktura u već spomenutoj pljački društvenih bogatstava.

Zabrinjavajuća nazočnost neokomunističkog modela u sadašnjoj Hrvatskoj, i to u većoj mjeri nego u drugim tranzicijskim zemljama, očituje se simbolički i na javnoj deklarativnoj razini. Naime, svuda u postkomunističkoj Europi su većinu moći sačuvali bivše komunističke

strukture, ali se poslije 1990. godine nisu usudile otvoreno komunistički deklarirati. Izuzetak je Hrvatska, u kojoj je to otvoreno činjeno od razine sadašnjeg predsjednika hrvatske države, do nekih skupina koje potiču još iz drugog svjetskog rata, koje su javno demonstrirale moć i usred Zagreba.

Kako biste to povezali sa različitim tretiranjem žrtava?

Sve navedeno je izravno povezano s manipulacijama koje se događaju s žrtvama rata. Naime, ljudski život je u našoj civilizaciji najveća vrijednost i svaka žrtvi je na taj način - od vjerskih stavova do različitih drugih vidova društvenog života - imala veoma veliko društveno značenje i utjecaj.. Kratko rečeno žrtva je i sa vjerskog i političkog i drugog društvenog motrišta neprekidno imala izuzetno veliku moć, tako da se, povezano s time, može od daleke povijesti pratiti i povijest različitih manipulacija sa žrtvama.

Kada se radi o najdrastičnijim oblicima manipulacije žrtvama rata, nedvojbeno je kako su one činjene od strane komunističkih sustava vlasti. Komunizam je bio potpuno svjestan društvene moći žrtava rata i stoga je nastojao tu temu potpuno podrediti svojim ideološkim i političkim interesima. Tako je i komunistička vlast bivše Jugoslavije uspostavila strogi nadzor nad istraživanjima i javnim govorom koji su se odnosili na žrtve Drugog svjetskog rata. Politički se upravljalo sa svim kontekstima stradavanja, uključujući i brojeve žrtava.

Taj komunistički model zlorabe žrtava rata potpuno je naslijeđen i u upravljačkim strukturama Republike Hrvatske. Stoga ni do sada nema institucijske volje za suočavanjem s objektivnim činjenicama o vremenski ipak dalekim žrtvama Drugog svjetskog rata, a pogotovo nema institucijske volje za uključivanje i žrtava iz tog razdoblja.

Primjerice, kad se u Republici Hrvatskoj pokuša na znanstvenoj razini javno govoriti o tim temama, onda se gospodari javne moći uopće ne pitaju govori li znanstvenik činjenice koje imaju znanstvenu verifikaciju, nego se vrši najžešće etiketiranje prema mjerilima ideološko-političkih interesa.

Postoje li, prema Vašem mišljenju, skupine građana koje i danas osjete i trpe posljedice Domovinskog rata?

Zasigurno.

Koje su to skupine?

Najupečatljivije je to što je nadležno ministarstvo RH nedavno objavilo službeni podatak kako je nešto više od 1500 hrvatskih branitelja, pretežito dragovoljaca, izvršilo samoubojstvo. Taj broj se stalno povećava ne samo zbog toga što se događaju nova samoubojstva branitelja, nego još mnogi koji su se prije ubili nisu ni evidentirani.

Glavni uzrok samoubojstava branitelja je njihova duboka razočaranost općim negativnim stanjem u Hrvatskoj, koje je gotovo potpuno suprotno socijalnim motivima i očekivanjima zbog kojih su branitelji dragovoljno bili spremni žrtvovati i svoj vlastiti život.

Takva očekivanja nisu imali samo hrvatski branitelji, nego i velika većina hrvatskih građana koji su pomaganjem, solidarnošću, lobiranjem, podrškom ili drugim načinima pridonosili obrani domovine vjerujući da pridonose općem dobru. Međutim, namjesto institucijskog strukturiranja općeg dobra, u Hrvatskoj se dogodio obrnuti proces.

Na taj način su hrvatske upravljačke institucije prije svega obezvrijedile i ubijene i samoubijene branitelje, te sve druge kategorije žrtava i članova njihovih obitelji, kao i većinu svojih građana. Odnosno, golemu većinu hrvatskih građana trpi – u manjoj ili većoj mjeri – zbog nekvalitete upravljačkog sustava u Hrvatskoj. Ta nekvaliteta se može predočavati s različitih motrišta, no njen zajednički nazivnik je „negrađanskost“ hrvatskih institucija.

Dakle, i danas najviše trpe branitelji, tj. oni koji su stvarno najviše dali za obranu hrvatske države od srbijanske oružane agresije. O razmjerima njihovog trpljenja, ili o općem ogorčenju stanjem u hrvatskom društvu, svjedoče sve brojniji i glasniji iskazi razočaranih hrvatskih branitelja koji najavljuju kako su samo korak od javnog samospaljivanja ili samoubojstva.

Međutim, upravljačke strukture u Hrvatskoj i nadalje ne mijenjaju svoje dezintegracijsko postupanje, što se najjasnije može javno prepoznati prigodom različitih obilježavanja, a pogotovo u predizborno vrijeme koje u Hrvatskoj traje približno godinu dana. Tada se može vidjeti verbalna i stvarna utrka političara, tj. upravljača koji bi se htjeli slikati i u Vukovaru i drugdje. Ali kad se radi o tome da se Vukovar obnovi, kad se radi o tome da se riješi status vukovarskih branitelja onda se to potpuno izbjegava i zapostavlja čak i na simboličkoj razini, a pogotovo na statusnoj razini.

Prema tome, u hrvatskom društvu se gotovo u svakom pogledu s jedne strane nalazi većina građana koja ima socijalno usmjerenu svijest i djelovanja, a na potpuno drugoj vrijednosnoj i

pragmatičnoj strani se nalazi uska asocijalna upravljačka struktura. U takvim okolnostima u Hrvatskoj nema ni socijalne dinamike niti društvene iznijansiranoosti koja postoji u zemljama građanske Europi i drugih kontinenata, što dovodi do sve većeg raslojavanja i opće nestabilnosti u Hrvatskoj.

Konzerviranju tog stanja u Hrvatskoj pridonose i različiti interesi iz međunarodne zajednice koji traže svoja sve čvršća uporišta i na hrvatskom prostoru. Primjerice, u opravdavanju i prikrivanju navedenog stanja u Hrvatskoj sudjeluju i mediji u Hrvatskoj koji su pod vlasničkim i drugačijim nadzorom europskih interesnih krugova. Tako se i u ovim medijima neobjektivno zastupa nerazlikovni pristup glede agresora i žrtve, izgrađuju se teze o ravnoteži krivnje itd. U tom kontekstu iznova stradavaju i žrtve rata koje se gotovo isključivo u javnosti prikazuju na etničkoj osnovi, kako bi se i u tome postigla projicirana, ali neobjektivna ravnoteža. Javno se - protivno svim ljudskim iskustvima i zdravoj pameti - afirmira gotovo potpuni zaborav osobnog i socijalnog identiteta i prošlosti, a kao zamjena se nude neuvjerljive slike navodno sjajne hedonističke budućnosti koju su ranije obećavali i komunistički agitpropovci.

U toj hrvatskoj priči usput stradavaju i novinari i njihove osnovne slobode, jer vlasnici medija i njihovi urednici imaju dovoljno demokratskih mrkava i batina koje vode u sofisticiranu auto-cenzuru. Sve navedeno je sukladno interesima hrvatskih upravljačkih struktura koje, osim međusobnog suprotstavljanja čak i samih žrtava rata, prema istom obrascu nastoje suprotstavljati hrvatske građane na osnovu njihove etničke, političke i vjerske pripadnosti, te spolu ili spolnoj orijentaciji, zavičaju i brojnim drugim kriterijima. Zajednički cilj svih nametanih podjela da se građani ne bi okupili oko temeljnih vrijednosti i zajedničkih interesa te započeli mijenjati situaciju u Hrvatskoj.

Iz čega se ta razlika iščitava?

Kad se radi o lošem odnosu vlasti prema žrtvama rata u smislu zlorabe i diskriminacije na različitim osnovama, može se navesti i primjer tzv. Fonda hrvatskih branitelja, koji je žestoko napadnut od braniteljske populacije, čemu sam se i osobno priključio jer sam s cijelim problemom detaljno upoznat.

Sama ideja o potrebi postojanja braniteljskog fonda je neupitno pozitivna, a to su pokazala i slična iskustva u nekim zemljama zapadne Europe, npr. u Francuskoj. Radi se o ideji da država temeljem posebnih nacionalnih zasluga razvojačenim braniteljima ustupi fond kojim bi

oni sami upravljali i iz njega financirali niz svojih potreba i interesa, a s time bi se državni proračun rasteretio i niza financijskih obveza i odgovornosti za veliki dio skrbi branitelja.

No, hrvatske vlasti su donijele posebni zakon i osnovale tzv. braniteljski fond u kojem je svaki branitelj deklarativno udjelničar, ali fond je u svim sastavnicama pod izravnom vlašću i upravom koju postavlja Vlada.

Branitelji koji su formalno-deklarativno vlasnici udjela, koji su njihova pojedinačna imovina, nemaju praktično nikakvog utjecaja na upravljanje fondom, niti na bilo koji način mogu raspolagati svojom imovinom, tj. udjelima. S time je već u startu suspendirano ustavno pravo svakog pojedinca na raspolaganje svojim vlasništvom, što se može ograničiti ili oduzeti samo posebnim, pojedinačnim sudskim odlukama u slučaju poslovne nesposobnosti, tutorstva itd.

No, glavna stvar je u tome, što je Vlada proglasila da u Hrvatskoj ima pola milijuna branitelja, te se tako u fondu već u početku prikupila golema vrijednost od dvije milijarde i nekoliko stotina milijuna kuna, po čemu je taj fond svojim startom postao jednim od najjačih fondova u RH. S tim, što je očekivana vrijednost fonda za nekoliko godina trebala narasti na čak desetak milijardi kuna, što je novac kojim njegov upravljač može biti neosporni glavni čimbenik gospodarskih – s time i drugih tijekova u Hrvatskoj.

A taj čimbenik je sudeći po dosada donesenim zakonima i odlukama neosporno trebala biti Vlada. U operativi je Vlada bez ikakvih posljedica kršila i zakonske odredbe koje je o fondu sama konstruirala. Tako je protivno odredbama, prema nepotističkim kriterijima, odabrana ustanova kojoj je povjereno upravljanje fondom, nadzorna navodno braniteljska uprava fonda je postavljena odlukom Vlade, skupština udjelničara nikada nije konstituirana itd. Uz to napravljena je potpuna diskriminacija među braniteljskom i tzv. braniteljskim populacijom, jer su nerijetko veće udjele dobivale tajnice u ministarstvu, nego višegodišnji branitelji s prve crte bojišnice.

Ovo potonje je i pokrenulo lavinu braniteljskog javnog nezadovoljstva, jer je to bila još jedna gruba povreda dostojanstva branitelja od strane vlasti, a onda su javno prepoznate i sve nezakonitosti i nepravilnosti glede fonda. No, nakon nekoliko mjeseci to je prestala biti javna tema i sve je ostalo nepromijenjeno. To znači da vlast protuustavno i protuzakonito raspolaže golemom imovinom branitelja, sa izvjesnim završetkom kao što je prije nekoliko godina bio slučaj s tzv. prognaničkim fondom kojeg su opljačkale upravljačke strukture, bez pravnih, političkih ili javno-moralnih posljedica.

Na taj način se - iz dosadašnjih pretvorbenih iskustava u Hrvatskoj - može očekivati kako će i golemi braniteljski fond u dogledno vrijeme poslužiti za različite pretvorbene čarolije gornjeg hrvatskog upravljačkog sloja, a ako se dio toga javno sazna onda će to poslužiti za daljnju simboličku diskreditaciju branitelja, jer se radilo o njihovom fondu. I tu će se zatvoriti još jedan tipični hrvatski krug.

Moderator: Koliko su žrtve vidljive u javnosti?

Žrtve su vidljive u institucionaliziranoj javnosti – koju čine mediji, kultura, obrazovanje itd. – u mjeri koju dopušta upravljačka struktura u Hrvatskoj. To znači da se žrtve izvlače na javnu pozornicu u različitim prigodama kada je to potrebno vlasti, tj. politici.

Cjelokupnu situaciju, odnosno problem o kojem govorimo vjerodostojno ilustrira podatak da je Ministarstvo znanosti RH tek 12 godina nakon početka srbijanske oružane agresije, 2002. godine, prvi put odobrilo znanstveni projekt koji se odnosi na znanstveno istraživanje Hrvatskog domovinskog rata. Pritom se radilo o tek formalnom odobrenju, jer su dodijeljena sredstva bila sramotno nedostatna. O tom problemu mogu kompetentno govoriti budući da sam se od 1991. godine i osobno intenzivno zalagao da se istraživanje Hrvatskog domovinskog rata, uključujući i žrtve, mora što žurnije objektivizirati putem znanstvenih istraživanja.

No, to se na svim razinama vlasti uporno izbjegavalo učiniti zbog niza razloga, a osnovni je očigledno bio u tome da bi se danas moglo manipulirati sa svim osnovnim činjenicama Hrvatskog domovinskog rata i srbijanske oružane agresije, te da bi se interpretacije i različite valorizacije mogle usklađivati s političkim i drugim interesima upravljačkih struktura. Tako da to nije samo pitanje diskriminacije žrtava rata, nego zapravo diskriminacije cijele naše povijesti nakon 1990. godine.

Postoji li način da se pomogne žrtvama da bi se postigla pravda?

Žrtvama se uglavnom pomaže individualno, odnosno opet, rekao bih, na dragovoljačkoj razini. To se radi ili u okviru pojedinih udruga koje su proistekle iz Domovinskog rata i nekih drugih udruga ili se radi na razini pojedinih osoba među koje i sam pripadam te stoga imam i dobar neposredni uvid u taj problem.

Važno je naglasiti da je u Hrvatskoj registrirano približno 28 000 nevladinih udruga. Značajan broj njih bi – obzirom na situaciju u Hrvatskoj - trebao biti socijalno usmjeren, što

podrazumijeva i pomaganje žrtvama rata. Međutim, većina civilnog društva u RH ne djeluje sukladno svojim osnovnim načelima. To praktično znači da javni i privatni sektor daju sredstva i drugačiju potporu udrugama uglavnom na temelju političkih motiva i protuusluga.

Prema tome, opće dobro i socijalna solidarnost u Hrvatskoj nisu institucionalizirani čak ni na razini civilnog društva, nego su ove vrijednosti i nadalje ovisne o dragovoljačkim, odnosno individualnim poticajima. U takvim okolnostima nije moguće u značajnijoj mjeri postizati bilo koji oblik pravde. Tako ni društveno najzaslužniji – a to su poginuli i živi hrvatski branitelji – ne samo što ne doživljavaju neki oblik socijalne pravde ili priznanja, nego ih se, naprotiv, neprekidno javno prikazuje kao prolupale, problematične, nasilne tipove koji su socijalno nepoželjni.

Zatim, mnogi ekscesi koji se događaju u hrvatskom društvu pripisuju se braniteljima i u slučajevima kad se ne radi o braniteljima, a tu je poseban problem što u Hrvatskoj službeni status branitelja ima čak pola milijuna osoba. Osim toga, ne iznose se objektivni ni opći podaci. Primjerice, veoma rijetko se ističe da braniteljskoj populaciji pripadaju svi slojevi hrvatskog društva, uključujući i veliki broj intelektualaca.

Iz kojeg razloga?

Osnovni razlog je onemogućavanje ili što veće usporavanje provođenja procesa dubinskih građanskih promjena u hrvatskom društvu, jer bi taj proces prvenstveno ugrozio socijalno nelegitimne položaje naslijeđenih struktura. Na tom tragu se izbjegavaju stvarno najzaslužnijim osobama dodjeljivati simbolička i konkretna statusna priznanja. To se posebno iščitava iz činjenice da je Hrvatski domovinski rat jedini rat u povijesti u kojem navodno nije bilo ni jednog heroja.

Koliko su važna ta simbolička priznanja za same žrtve?

Ta simbolička priznanja - ne mislim na službena odličja – prvenstveno se sastoje od institucijsko-društvenog odnosa i kroz njegovanje tog odnosa. Znači radi se o transparentnom i dosljednom javnom vrednovanju nečega što je učinjeno za opće dobro.

A u hrvatskim okolnostima početkom 1990-te je najjednostavnije i najlakše bilo pobjeći, sakriti se i prespavati srbijansku oružanu agresiju. Međutim u obranu se na različite načine dragovoljno uključio veliki broj pojedinaca, koji su to učinili uglavnom zbog vrijednosnih razloga. Tada je u Hrvatskoj zapravo iskazan izuzetno velik stupanj socijalne solidarnosti koji

se teško može uspoređivati s bilo kojim drugim razdobljem hrvatske povijesti. Nažalost, manjina koja ima moć u Hrvatskoj se očigledno ne može ni u najmanjem dijelu poistovjetiti s tim vrhunskim društvenim vrijednostima.

Koliko su važna suđenja osumnjičenicima ratnih zločina za žrtve?

Sudsko procesuiranje ratnih zločina je veoma važno zbog cijelog niza razloga. Ponajprije treba poći od civilizacijskog standarda da je svaki odrastao čovjek slobodan i odgovoran za svoje postupke, osim onih koji imaju vjerodostojnu medicinsku dokumentaciju da su bolesni i stoga nesposobni odlučivati o svojim postupcima. S druge strane život je u svakom pogledu najveća vrijednost, a pravo na život je osnovno ljudsko pravo bez kojeg ne mogu postojati ni druga prava. U tom smislu posebno mjesto pripada odgovornosti za ratne zločine i odgovornosti za zločine u ratu, koje svakako međusobno treba razlikovati.

Osim moralnih i pravnih razloga, procesuiranje ratnih zločina je bitno i zbog suočavanja, vrednovanja i drugačijih odnosa prema prošlosti. Na tome se temelji i preventivno značenje i razumijevanje preventivne važnosti procesuiranja ratnih zločina, jer se na taj način šalje jasna i javna poruka budućim potencijalnim situacijama i počiniteljima.

Preventivni razlozi su nedvojbeno najvažniji, jer sankcioniranjem već počinjenog najtežeg ratnog zločina – a to je oduzimanje ljudskog života - ne postiže se najvažniji učinak – povratak tog života. Međutim u smislu prevencije, dosljednim procesuiranjem ratnog zločina se šalje nedvojbeno vrijednosna poruka da će budući počinitelji ratnih zločina biti sankcionirani. Ili obrnuto, neprocesuiranje ili nedosljedno procesuiranje ratnih zločina sugerira isplativost zločina te izravno ili posredno potiče na zločin.

Takav osnovni i općepoznati pristup glede procesuiranja ratnih zločina posebno je važno naglašavati i u Hrvatskoj, jer se vezano za srbijansku oružanu agresiju i Hrvatski domovinski rat događaju mnoge, pa i pravosudne nelogičnosti i nedosljednosti sa svim navedenim posljedicama u budućnosti. To se na sličan način događa u hrvatskom pravosudnom sustavu, kao i u dijelu međunarodnog pravosuđa koje se naziva Haški tribunal. U obadva slučaja je očigledno kako su u biti jednostavni pravosudni standardi podređeni različitim političkim i drugačijim interesima i kriterijima,

Takvo prijeko domicilno sudovanje osjetio je veliki broj pojedinaca i obitelji u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata, a naročito nakon rata u gotovo polustoljetnom razdoblju

komunističkog totalitarizma koji je samo u Hrvatskoj proveo 30-ak tisuća političkih procesa. Zbog kontinuiteta takvih iskustava hrvatski građani lako prepoznaju političke procese i iskazuju posebnu osjetljivost na njih, a naročito ako dolaze s neočekivanog mjesta koje se zove međunarodna pravda ili Haški tribunal

Osim promatranja iz hrvatske perspektive, sudovanje Haškog tribunala izaziva puno veću zabrinutost na globalnoj razini na kojoj se vodi veoma veliki međunarodni politički i drugačiji sukob glede uspostave stalnog sustava međunarodnog kaznenog pravosuđa. Naime, globalni svjetski procesi su svijet stvarno pretvorili u veliku svjetsku zajednicu, unatoč postojanju državnih granica i suverenosti, te je stoga svjetskoj situacija sve potrebniji stalni međunarodni pravosudni sustav koji će biti objektivan, vjerodostojan i općeprihvaćen. A Haški tribunal, kao jedna vrsta takvog eksperimenta, očigledno tome ne pridonosi.

Koliko su važne materijalne odštete?

Međudržavne i osobne materijalne odštete su nešto što je također obvezujuće, iako niti jedna materijalna odšteta ne može nadomjestiti gubitak najbližih, gubitak tijela ili malo koju drugu štetu nastalu u ratnim okolnostima. Rat dovodi do graničnih situacija međuljudskih odnosa, u kojima se događaju najneočekivanije, najneljudskije, najrazornije i najnevjerojatnije loše stvari, te što adekvatnija materijalna nadoknada predstavlja neku vrstu minimalne zadovoljštine za sve pretrpljene ratne strahote

U Hrvatskoj uglavnom nema ni adekvatnih materijalnih nadoknada vezanih za rat, a nisu rijetki slučajevi izostanka bilo kakvih nadoknada. O jednom i drugom svjedoče nizovi prognanika, logoraša, branitelja, obitelji poginulih, ranjenici itd.

Koliko su važne isprike, obilježavanja nekih obljetnica?

Ukoliko bi se htjelo da obilježavanje obljetnica ima određenu društvenu važnost, ono bi se trebalo događati institucijski, sustavno, standardizirano. To u Hrvatskoj nije slučaj, nego se količina i kakvoća obilježavanja prilagođava zloporabnim potrebama i kontekstu upravljačkih, naročito političkih struktura.

Kad se radi o isprikama i oprostu, u Hrvatskoj se događaju promašaji koji su rezultat neznanja i površnosti. Objektivno gledajući i isprika i oprost su prvenstveno individualni činovi koji imaju uglavnom specifičan osobni duhovni i emotivni doseg, značenje i važnost, te se kao takvi ne mogu kolektivizirati.

Nasuprot tome, u Hrvatskoj se u proteklih desetak godina događa potpuno besmislena javno nametnuta euforija kolektivnih isprika i oprosta koja nema praktičnih katarzičnih ili drugih pozitivnih učinaka. Po toj besprizornosti se posebno ističu političari iz Hrvatske svih razina, koji doslovno nasrću ispričavati se i za daleka razdoblja nacionalne ili zavičajne povijesti, u kojoj nisu ni sudjelovali niti o njoj imaju pučkoškolskih znanja. Cijela javna scenografija tih površnih isprika i oprosta počiva na očekivanju sitnih karijerističkih probitaka od nekih tajanstvenih središta moći koja te isprike i oprosti uopće ne zanimaju nego se bave planiranjem ostvarivanja konkretnih interesa. Pritom je najžalosnije što ispričavači i opraštači zapravo nemaju nimalo samilosti i korektnog ljudskog odnosa poštovanja prema žrtvama koje su se dogodile u prošlosti.

Bilo koja vrsta oprosta se ne može dogoditi bez objektivizacije toga što se dogodilo i pojedinačnih svjesnih suočavanja s tim činjenicama. I onaj tko oprašta, tko je oštećen, kome je netko ubijen, tko je opljačkan, tko je zlostavljan itd. je opterećen s time što mu se dogodilo. Isto tako, i onaj tko je počinio zločin ili loše djelo nosi teret tog čina ukoliko ga je svjestan ili nosi teret unutarnjeg samozavaravanja da je učinio nešto neizbježno ili čak dobro djelo. Bilo bi dobro da se stvara društveno ozračje u kojem se čovjek može zaista osjećati da može oprostiti ili da mu može biti oprašteno. Međutim, ništa od toga se ne može istinski dogoditi ako nema suočavanja s činjenicama i vrijednosnog razumijevanja

Takve situacije se na prostoru bivše Jugoslavije sustavno ne potiču te se rijetko u iskrenom obliku događaju. Ovdje su paradoksalne situacije u kojima osobe koje su spremne oprostiti nemaju kome oprostiti, jer nitko ne priznaje da je počinio zločin i li nešto loše.

Iako je opći kontekst – tko je agresor a tko se branio – na prostoru bivše Jugoslavije znanstveno nedvojben, međunarodni čimbenici pokušavaju nametnuti ravnotežu opće krivnje u kojoj su svi krivi i preporuča im se opći zaborav te suživot na temelju zaborava kojeg je nemoguće postići jer je rat prirodno svima bio daleko najdublji životni doživljaj i pamćenje. Tako se primjerice u Vukovaru postavljaju posve neprihvatljive situacije u kojima bi preživjela žrtva trebala voditi suživot sa svojim mučiteljem i ubojicom najbližih osoba, kao da se ništa nije dogodilo.

Iako svi pravni, psihološki i drugi znanstveni standardi stavljaju krivnju, odgovornost i oprost na individualnu razinu, teorija i praksa kolektivne krivnje i kolektivnog zaborava zbiljski se tome suprotstavlja i pridonosi destabilizaciji međudržavnih, međunacionalnih i pojedinačnih

odnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Na taj način se čak bitno onemogućava pojedincima koji su činili zločine da se sami u sebi suoče sa svojim nedjelima, pokaju se i oprostite sami sebi.

TEMA 3. SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Što je za Vas suočavanje s prošlošću?

Suočavanje s prošlošću je prvenstveno objektivno sagledavanje toga što se dogodilo, i to od općeg konteksta i svih silnica i čimbenika koji su u tome sudjelovali do toga da se napravi hijerarhija važnosti aktera na razini institucija i na razini pojedinaca. A sve to se može u velikoj mjeri rekonstruirati raspoloživom znanstvenom metodologijom i izvorima.

Za suočavanje s prošlošću je prihvatljiva jedino istina koja se temelji na objektivno utvrđenim činjenicama, a ne istine kakve netko sebi proizvoljno zamišlja ili konstruira, što se do sada uglavnom – i to ne slučajno – događalo. Primjerice, neki manje važan događaj ili neki čin - skupni ili pojedinačni - se izvlačio iz općeg konteksta te ga se politički i medijski eksponiralo kao ključni, i na taj način se pomoću istinitog događaja krivotvorio širi kontekst kojem je taj događaj bio samo dio. Tako i s drugim metodama se ciljano stvarala virtualna stvarnost, koja u većoj ili manjoj mjeri prevladava u svim državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije.

Može se navesti još jedan sličan, ali aktualniji primjer u kojem je izravno i intenzivno sudjelovao i dio međunarodne zajednice. U medijima i političkom životu u Hrvatskoj te zapadnoj Europe i Haškom tribunalu se mjesecima izricala teza kako je nedostupnost generala Ante Gotovine jedina prepreka ulasku Hrvatske u EU. Međutim kad je hrvatski general uhićen i priveden u Haag, postalo je razvidno kako je cijela naizgled ozbiljna konstrukcija bila potpuno lažna te Hrvatska nije ni ušla niti je postala bliža EU, nego je izgleda postala još udaljenija od EU. Znakovito je kako ni mediji niti veoma ugledni i ozbiljni političari koji su uporno zagovarali tu tezu, nemaju potrebu javno pojasniti o čemu se u toj prijevari velikih razmjera zapravo radilo.

Koje su najvažnije aktivnosti u procesu „suočavanje s prošlošću“?

U sustavnom pristupu koji zaista želi na jugoistoku Europe postići suočavanje s nedavnom prošlošću točno je određena sustavnost istraživačkog procesa i hijerarhija važnosti aktivnosti koje pridonose tom cilju. Na prvom mjestu je suočavanja s najopćenitijim kontekstom koji

sagledava globalne odnose u svijetu, od sukoba Sjever-Jug do situacije u Europi koja je nastala slomom komunističkih režima vlasti, te promjene tehnoloških uvjeta koji određuju moć u svijetu a koji su u znaku informacijske revolucije. Potom slijedi sagledavanje općeg konteksta raspada bivše Jugoslavije s određivanjem uloge ključnih unutarnjih i međunarodnih aktera te pripremljenosti bivših jugoslavenskih republičkih struktura za političke i oružane varijante. Iza toga se suočava s vojnim i političkim organiziranjem i postupanjem aktera u vremenu i prostoru međusobnog oružanog sukoba.

To sve daje cjelovitu sliku općeg okvira, unutar kojeg se svekolika unutarnja raščlamba svakog aktera – u vojnoj, političkoj, gospodarskoj i drugim sastavnicama – može zahvaljujući informatizaciji precizno prepoznavati i sistematizirati do pojedinačnog vojnika ili pljačkaša u tzv. privatizaciji.

U tako sustavno i objektivno postavljenom modelu suočavanja s prošlošću postoji veoma malo izgleda za krivotvorenje na bilo kojoj razini jer su sve sastavnice konceptijski i hijerarhijski jasno određene i smisleno pregledne te međusobno uvjetovane. Svaki drugačiji pristup je suprotan tome i u tom slučaju treba se propitivati o motivima i namjerama onoga tko nudi kaos u kojem je sve moguće.

Suočavanje s prošlošću na ovaj kratko opisani osnovni način nije motivirano zbog toga da bi se prvenstveno provodilo sankcioniranje u bilo kojem smislu, iako je i to potrebno, nego stoga da se te greške iz prošlosti ne ponavljaju u budućnosti.

Je li u Hrvatskoj danas potrebno suočavanje s prošlošću?

U Hrvatskoj je svakako potrebno suočavanje s prošlošću, i to ne samo sa nedavnom ratnom prošlošću, nego i sa cijelom prošlošću proteklih stoljeće i pol od kad približno datiraju ozbiljniji počeci konstituiranja hrvatskog građanskog identiteta. To cijelo povijesno razdoblje bilo je izuzetno dramatično nacionalno razdoblje u svim aspektima hrvatskog pitanja, tako da je nestabilnost bilo jedno od bitnih određenja suvremene hrvatske povijesti u kojoj je Hrvatska promijenila čak pet geopolitičkih državnih okvira.

U takvim okolnostima hrvatska historiografija je institucijski neprekidno bila podređena zahtjevima različitih političkih interesa koji su naraštajima hrvatskih građana onemogućavali objektivno suočavanje s vlastitom prošlošću i sadašnjostima koje su bile aktualne.

Danas kad je Hrvatska formalno samostalna građanska država, kao i zbog nagomilanih problema koje je nataložila suvremena nacionalna povijest, hrvatsko društvo je pred imperativom suočavanja s prošlošću prema standardu sređenih građanskih demokratskih društava.

Koji akteri su najviše pridonijeli procesu suočavanja s prošlošću?

Zbog navedenih okolnosti može se govoriti samo o prinosima na pojedinačnoj razini, koja je bila nesustavna, te je stoga nezahvalno bilo koga izdvajati. To se odnosi i na nekolicinu udruga proisteklih iz Hrvatskog domovinskog rata koje su načelno vitalno zainteresirane za objektivno suočavanje s najnovijom poviješću. No, zbog političkih pritisaka ili nemilosti kroz koje su prolazile te udruge onemogućeno im je kontinuirano i dosljedno djelovanje te su se više puta morale vraćati na već početne položaje.

To se na prvi pogled prepoznaje u velikoj rascjepkanosti braniteljskih i drugih udruga iz Hrvatskog domovinskog rata. Ništa bolja situacija nije ni u ostalim dijelovima civilnog društva u kojima je temeljni interes za suočavanje s prošlošću bio daleko manje motivacijski i na druge načine izražen.

Ovaj proces cijepanja socijalne kohezije hrvatskog društva se nastavlja i moglo bi se reći da se nalazi pred katastrofom, a udruge koje u posljednje vrijeme deklariraju interes za djelovanjem na suočavanju s prošlošću su neiskusne u tom poslu i kao udruge i kao pojedinci, te se stoga nalaze pred opasnošću da i protiv svoje volje uđu u obrazac sveprisutnih manipulacija s poviješću. Smatram kako bi prvo trebalo proći veoma detaljnu stručnu edukaciju i upoznavanje s puno problema koji dugo postoje na tom području djelovanja, a tek potom bi trebalo locirati i okupiti sve zainteresirane ali razasute energije koje postoje, te napokon krenuti u sustavno djelovanje prema ranije naznačenom osnovnom modelu.

Radi ilustracije je dostatno podsjetiti kako se u hrvatskom društvu još uvijek vode neprimjereno intenzivni sukobi glede osnovnih činjenica Drugog svjetskog rata te se mnoge stvari iz tog rata neutemeljeno projiciraju na današnju situaciju. Iako 95% građana Hrvatske uopće tada nije bilo rođeno, na taj način ih se stavlja u situaciju da svoju sadašnjost i budućnost prosuđuju na temelju kriterija i sukoba koji su postojali u Drugom svjetskom ratu.

Rekao bih da je to prva zasad nepremošćena zapreka, jer mi još nismo raščistili neke stvari iz 19-tog stoljeća, i pogotovo Drugog svjetskog rata i nakon njega. Stoga ako nositelji moći u

Hrvatskoj uspijevaju sprječavati suočavanje društva s time, razumski se zaključuje da se očito ne želi niti suočavanje s onim što se događalo posljednjih 15 godina.

Jesu li rezultati tog procesa do sada pozitivni ili negativni?

Kod zbiljskog suočavanja s prošlošću se radi o piramidalnom modelu. Dok se na vrhu moći ne shvati, i dok se to ne počne institucijski sustavno spuštati prema baznim razinama piramide, jasno je kako se puno energije ulaže u to da se suočavanje zaista ne dogodi. Odnosno, sve što se događa pod nadzorom upravljača moći događa se na taj način da se strukturira potpuno neobjektivna situacija.

To znači da je većina građana Hrvatske proteklih godina bila izravni svjedok događanja te stoga ima jedno duboko iskustveno saznanje koje se ne može nikakvim manipulativnim sredstvima promijeniti. Ono se može represijom amortizirati, ono se može u medijima, znanosti, javnosti, udžbenicima prikazivati kao da se to navodno nije dogodilo. Institucijski se strukturira situacija koja je neobjektivna, neistinita. Stoga, kad se govori o procesu suočavanja, čini mi se da smo institucijski sve dalje od suočavanju s prošlošću, uključujući i ovu od 1990. godine.

Zbog čega?

Upravo zbog toga što na pozicijama moći u Hrvatskoj još nije došlo do kvalitetne promjene, prema kojoj bi u institucijama trebale biti zastupljene vrijednosti, identitet i interesi velike većine građana. To se iščitava ne samo iz suočavanja s prošlošću, nego i iz niza drugih negativnih procesa u Hrvatskoj.

Koliko je suočavanje s prošlošću važno za političku stabilizaciju regije i priključivanje drugih zemalja u regiji EU?

Da bi uopće došlo do određenih vrsta socijalne integracije nekog društva, pa i toga što se zove Europa ili EU, mora postojati neka zajednička osnova kako odnosa prema prošlosti tako i odnosa prema nekim vrijednostima, prema budućnosti, odnosa prema gospodarstvu.

Budući da se suočavanje s prošlošću nažalost ni u Hrvatskoj ni u njenom neposrednom okruženju nije dogodilo, već i to je drastična razlika s obzirom na visok stupanj i model suočavanje s prošlošću u zapadnoj Europi, odnosno EU.

Naime, u Hrvatskoj i okruženju se suočavanje s prošlošću ne događa na temelju znanstvenih saznanja i uporišta pa da se onda to pretoči u neku vrstu znanja ili čak stereotipa. Ovdje je

prvenstveni cilj bio zadovoljiti politički interes što nije bio slučaj kod zapadnoeuropskih zemalja. Oni politiku prilagođavaju određenim znanstvenim spoznajama, a ovdje se takozvana saznanja prilagođavaju političkim interesima.

Kako teče suočavanje s prošlošću u ostalim zemljama regije koje su sudjelovale u recentnim ratovima?

U ostalim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije se događa sličan proces, jer su bivši sustavi naslijeđeni i nema bitne razlike. Možda se radi samo o jačini intenziteta.

U Srbiji je suočavanje s prošlošću daleko najgore, budući da su se oni sustavno pripremali za agresiju, od nje su očekivali određene učinke koji su izostali. Gledajući s objektivnog motrišta, srbijanska agresija je puno materijalnih i drugih resursa uložili u osvajanje, očekujući teritorijalne i druge dobitke. Ti dobitci, ako ih tako možemo nazvati nisu ni približni onome što su očekivali od agresije.

Osnovna opća činjenica koja se tamo ne želi prihvatiti jest da je Srbija stvarno bila agresor i da se s time mora suočiti. Pritom je neobjektivno osuditi srbijansko društvo u cijelosti, ali nužno je i na sve načine treba osuditi srbijansku državnu i društvenu strukturu koja je osmislila, pripremila i provodila oružanu agresiju.

U Srbiji su i danas na vlasti ne samo Vuk Drašković, nego i mnogobrojni drugi koji su idejno i operativno bili dio agresije, a danas su na još većim pozicijama moći. To znači da se srbijanske institucije nisu suočile s prošlosti koja se dogodila barem od 1987. pa nadalje, to znači da je suočavanje tamo najteže i dok se tamo najprije mora dogoditi duboki opći društveni proces – koji je sličan procesu denacifikacije u Njemačkoj nakon završetka Drugog svjetskog rata, ali koji se ne bi dogodio bez intervencije i pomoći savezničkih sila.

Takva situacija se nije dogodila u Srbiji, niti će se izgleda dogoditi bez vanjske intervencije i pomoći. Tu duboku dekonstrukciju najprimitivnije srbijanske oružane agresivnosti moraju jasno prepoznati i prihvatiti svi bivši jugoslavenski konstitutivni dijelovi koji su bili žrtve agresiji, a to znači Slovenija, BiH, Hrvatska, Crna Gora, Kosovo i Vojvodina. Dok se takvo suočavanje ne dogodi u Srbiji, teško je zamišljati i tražiti puno suočavanje suočavanja s prošlošću na prostorima koji su bili žrtve srbijanske agresije..

Koliko je važno suočavanje s prošlošću za priključenje EU?

To se suočavanje ne može izdvojiti iz cijelog ovog konteksta. Odnosno u državama jugoistoka Europe se moraju dogoditi duboke društvene promjena koja će biti prilagođene standardima nečega čemu se želi priključiti, a to podrazumijeva i suočavanje s prošlošću.

Nerealno je očekivati da će EU prihvatiti u svoje članstvo države koje nemaju temeljne standarde koje zahtjeva EU, ako ništa drugo zbog toga što je EU u svakom pogledu nemjerljivo snažnija od država nastalih raspadom druge Jugoslavije.

Kako bi se naznačila opća udaljenost od EU, dostatno je podsjetiti da je i Hrvatska u gospodarskom i drugim aspektima proteklih 15 godina sve više zaostajala ili se udaljavala od EU, namjesto da joj se približava.

Koliki utjecaj sudski procesi imaju na javnost?

Sudski procesi općenito, kao jedan od atributa pravne države, imaju značajan utjecaj na stavove javnosti, u pozitivnom ili negativnom smislu. Radi očuvanja vjerodostojnosti ili potvrđivanja vrijednosti pravne države, sudski procesi moraju biti što objektivniji i nezavisniji u pogledu klasične trodiobe vlasti. To se posebno odnosi na države koje nemaju razvijenu građansku baštinu, a među njima se ističe i Hrvatska zbog polustoljetnog kontinuiteta totalitarne vlasti i još proteklih 15-ak godina tranzicije u kojoj su ključnu moć zadržale bivše totalitarne strukture. Prema tome, u Hrvatskoj postoji dugotrajna tradicija opravdanog nepovjerenja u pravosuđe, koje je uglavnom sudilo prema političkim i li drugim nepravnim kriterijima.

Nevjerodostojnost sadašnjeg hrvatskog pravosuđa za procesuiranje ratnih zločina se očitovala i u činjenici što se tome pristupalo prvenstveno prema političkim interesima, razmišljanjima i raspoloženjima. Tako je u ranim 90-im protiv niza osoba koje su sudjelovale u agresiji pokrenut veliki broj procesa za ratne zločine, no iako je to bilo načelno opravdano, radilo se o političkim poticajima, koji su utjecali na lošu kvalitetu procesuiranja, a potom i na odustajanje od procesuiranja, opet iz političkih razloga.

Još veća politizacija je uslijedila nakon toga, kada su domaće političke procjene i pritisci međunarodnih posrednika bili odlučujući na pravosudnu percepciju i pokretanje postupaka. Pritom ni na razini nekakve institucijske državne politike nije napravljen jasan razlikovni

kriterij između agresora, žrtve i konteksta, nego je to ovisilo o procjenama interesnih skupina. No, to se, osim u Hrvatskoj, prema sličnom modelu događa i u Haagu

Kako ne bi išli u neke već donekle zaboravljene primjere, dovoljno je vidjeti što se događa s aktualnim slučajem Glavaš. Ne namjeravam uopće ulaziti u raspravu o tome je li, ili nije, gospodin Glavaš odgovoran za ratne zločine jer o tome nemam saznanja, ali je očigledno da se radi o procesuiranju koje je gotovo isključivo politički motivirano, što znači da se radi o tipičnom političkom procesu. Stoga će bilo koja sudska odluka, oslobađajuća ili osuđujuća, pridonijeti još većem nepovjerenju javnosti u hrvatsko pravosuđe.

Cijelo ozračje oko i u procesu se događa prema najgorim komunističkim uzorima: novinari u medijima pišu optužnice i presude, na sve strane cure informacije iz državnih institucija, vrše se i režimski pritisci na svjedoke, svjedoci prema narudžbi režima daju ciljane intervjuje i u javnim medijima itd.

Procesuiranje na ovakav način dodatno i na puno načina destabilizira situaciju u Hrvatskoj šireći osjećaj opće nesigurnosti. Demonstrira se politička moć koja javnosti šalje poruka kako bilo tko može biti procesuiran ako iz bilo kojeg razloga nije po volji osobama na pozicijama političke moći.

Mislite da javnost to prepoznaje?

Javnost to svakako prepoznaje, jer je s takvim totalitarnim ili autoritarnim modelima jedino i imala iskustva. Problem sadašnjeg veoma zakašnjelog procesuiranja ratnih zločina i njegove vjerodostojnosti proizlazi iz toga što su sve institucije – od policije pa nadalje – imale sva saznanja i prije 15 i prije 10 godina, pa se svaki građanin s pravom pita, kako iste institucije a često i iste osobe, mogu tražiti javno povjerenje da je njihovo sadašnje djelovanje stručno i nezavisno.

Problem ima i širi kontekst. Naime, u Hrvatskoj danas postoje formalne građanske slobode, ali se one ne mogu konzimirati jer na taj način ne funkcioniraju ni državne institucije niti sredstva javnog komuniciranja omogućuju dvosmjernu komunikaciju i artikulaciju pluralnih građanskih interesa.

Jednostavnije rečeno, i danas se suočavamo s nedemokratskim modelom života koji se po tome veoma malo razlikuje od iskustava iz vremena otvorenog komunizma. Pravi problem je što se sve to danas događa u ime načela građanske demokracije, pa postoji sve veća opasnost

da hrvatski građani izgube povjerenje u demokratsko društvo, jer mi još nismo imali demokratskih iskustava te nam se nedemokracija može lakše lažno predstavljati kao demokracija. Tako da se i sa sudskim procesima i sa uopće potpuno pogrešnim položajem javnosti postiže cijeli niz izuzetno štetnih društvenih učinaka.

Kojih?

Radi se o tome da već postoji veliko i opravdano nepovjerenje hrvatskih građana u državne i društvene institucije, jer se jasno prepoznaje da one uglavnom ne funkcioniraju u smislu socijalne kohezije, tj. ne rješavaju probleme te su građani sve više prepušteni sami sebi, odnosno socijalnom beznađu. O tome na svoj način svjedoči dramatičan porast korupcije, nasilja i kriminala u društvu.

Oni koji sudjeluju u tim devijacijama možda to i ne razumiju, ali je nedvojbeno znanstvena činjenica da društvo u kojem institucije ne funkcioniraju, i gdje građani nemaju povjerenja u institucije, nužno proizvodi devijacije, uključujući i kaznena djela.

To znači da su mladi ljudi već od rane dobi izloženi asocijalnom formiranju i da su upućeni sami na sebe, te da se uz porast broja, spuštaju i dobne granice kriminaliteta, devijantnog ponašanja itd. Takva situacija je idealna i za dramatično povećavanje i svih ostalih oblika nasilja, od divljanja na utakmicama, i pljački, do nasilja u školama i nasilja u Saboru.

Jedan drugi temeljni pokazatelj takvog stanja hrvatskog društva je činjenica što se u javnom životu društvenom elitom predstavljaju osobe koje su se naglo obogatile legaliziranom ili drugačijom pljačkom bivše društvene imovine. Uz to se promiče društveno poželjnim i njihov golemi vulgarni potrošački hedonizam, dok sve veći broj građana ostaje bez osnovnih egzistencijalnih uvjeta. To svjedoči, kako je čak i u poreznu politiku i u sustav raspodjele BDP ugrađeno nasilje koje je, naravno, bez socijalnih uporišta.

Tko bi trebao provoditi istrage i suđenja za ratne zločine kako bi oni imali najveći efekt?

Već je naglašeno kako je duboko kompromitirana vjerodostojnost i hrvatskog i međunarodnog pravosuđa, pa je zaista praktični problem tko bi mogao vratiti izgubljeno povjerenje. No, sigurno je da to ne mogu oni koji su sudjelovali u kompromitaciji, a također je sigurno i da se povjerenje neće vratiti ni brzo niti lako. Naime, osim promjene općeg stanja u

Hrvatskoj, na razini pravosuđa će izgleda trebati čekati, dok se školuju novi, mladi i nezavisni ljudi, dok se osvijeste i dok steknu iskustvo.

No, pitanje je kako te pravosudne promjene očekivati u Hrvatskoj koja je opterećena desetljećima izrazito negativnog nasljeđa, kad su se slične deformacije u radikalnom obliku očitovale i u praksi Haškog tribunala koji je pod okriljem međunarodne zajednice. Kako bi to bilo nedvojbeno uputno je navesti nekoliko stvari koje su potpuno izvan sadašnjih, ali i izvan daleko starijih pravnih standarda.

Prvo, ograničenja Haškog tribunala proističu već iz načina njegova osnivanja i njegove nadležnosti, jer je osnovan od Vijeća sigurnosti bez potvrde Opće skupštine UN, a dodijeljena mu je nadležnost samo za područje bivše Jugoslavije i za ograničen raspon nedjela. Drugo, u samom proceduralnom smislu je gotovo nezamislivo u suvremenom svijetu da sud počne djelovati bez cjelovito razrađenih pravila, a upravo tako postupa Haški tribunal, koji tijekom vođenja procesa stvara svoja osnovna pravila. Primjerice, uopće nije propisan raspon kazni, nego svako sudsko vijeće izriče kazne po svom nahođenju, što je dovodilo do apsurd da su za veće zločine izricane znatno niže kazne nego za manje zločine.

Zatim, nezamislivo je bilo čak i u totalitarnim sustavima da osoba koja je do pravomoćne oslobađajuće presude provela u zatvoru više godina, nakon toga nema pravo na materijalnu nadoknadu, a upravo to prakticira Haški tribunal. O tome svjedoče slučajevi Kupreškića i Josipovića, koji su više godina bili utamničeni u haškom zatvoru kao ratni zločinci, a kad ih je žalbeno vijeće istog suda pravomoćno oslobodilo, pokazalo se da sud nema mehanizme za dodjeljivanje materijalne nadoknade.

Isto tako je potpuno izvan niza standarda da se Tužiteljstvo Haškog tribunala – koje je stranka u postupku - javno predstavlja kao sud, te da se ponaša kao diktator koji politički ucjenjuje države i određuje njihov međunarodni politički i gospodarski bonitet itd.

Zbog čega je to tako?

Zbog toga što živimo u svijetu koji je sve neodgovorniji i bešćutniji. Prema nizu pokazatelja je očigledno da je svjetska povijest ušla u hedonističko razdoblje, te mnogi teoretičari na zapadu smatraju da aktualni upravljački modeli više nisu demokracije u kojima građani kao svjesna bića sudjeluju u odlučivanju, nego se radi o ohlokracijama ili vladavinama mase koja nije svjesna sebe ni pojedinačno niti socijalno.

Ovo se može ilustrirati golemim povećavanjem tolerancije prema nasilju, a u tom smjeru se nastoji odgajati čak i djecu od najranije dobi, kad su bez ikakve zaštite izloženi crtanim filmovima i video igricama u kojima teku potoci krvi, vrše se ubijanja, odsijecanja glava, masakriranja i druge vrste nasilja.

Kako to onda povezujete sa Haaškim sudom, odnosno činjenicom da se tužiteljstvo više prezentira kao sud?

U socijalnom smislu je dugoročno puno štetnije institucijsko nasilje nego nasilje pojedinaca. Institucijskom nasilju pripadaju situacije u kojima se predstavnik institucije ili cijela institucija u službenom postupanju koristi ovlastima koje mu ne pripadaju. Institucijsko nasilje je i situacija u kojoj institucija postupi ispod određenih stručnih standarda. I za jedan i za drugi slučaj smo naveli primjere iz rada tužiteljstva i samog Haškog suda.

Uostalom, Haaško tužiteljstvo i samo javno naglašava da se služi određenom moći koja ima jasan politički izraz, pa je logično što su tužiteljstvo i cijeli sud tako percipirani u javnosti. To znači da taj sud nema pravne ciljeve, nego je u funkciji nekih drugih interesa, što je i sve skupa nasilje, jer se očigledno ti interesi ne mogu ostvariti načinom koji je legitiman.

Tko nameće te interese?

Riječ je o određenim međunarodnim interesnim krugovima koji svoje ciljeve ostvaruju kroz složena gospodarska, geopolitičke i ostala djelovanja, uključujući i institucije međunarodnog pravosuđa, za što nemaju legitimnih uporišta ni u Povelji UN-a niti u drugim međunarodnim konvencijama.

No, gledajući dublje historiografski treba naglasiti kako su takve situacije bile učestale tijekom povijesti, ali je bilo učestalo i suprotstavljanje njima, što je imalo legitimitet i tada i danas. Međutim, takve nelegitimne igre su danas u globaliziranom svijetu puno opasnije obzirom na količinu destruktivnih i eksplozivnih naprava za razliku od prije 100 ili više godina, kada su najveći destruktivci sa pozicija moći mogli ubijati masovno ljude, a nisu mogli cjelokupni biološki život dovesti u pitanje. Danas, doslovno jednim pritiskom na gumb daljinskog upravljača možete raznijeti cijelu kuglu zemaljsku.

Stoga bi se danas trebala povećavati razina odgovornosti, a pogotovo na razini nekih institucija koje su međunarodne. Nažalost, Haaški tribunal pokazuje upravo suprotno postupanje.

Ovakav govor se, naravno, neće svidjeti nekim uporištima moći i u Hrvatskoj jer su se doveli u veliku ovisnosti o Haškom tribunalu, naročito o tužiteljstvu. Hrvatska politika se gotovo slijepo pokorava volji tužiteljstva Haaškoga tribunala, što višestruko nije dobro. Taj odnos bi zbog općih i zbog hrvatskih interesa trebalo što prije vratiti u pravne okvire.

Glavni problem je što Haaški tribunal ne surađuje s hrvatskim pravosuđem, nego s hrvatskom politikom, te s time daje opravdanje hrvatskoj politici da - kao u stara totalitarna vremena - vrši pritisak na pravosuđe i oduzima mu ionako upitnu neovisnost. S time se istovremeno ruši i pravna država i potiču ostale destrukcije u društvenom ustroju.

Koliko će trajati suočavanje s prošlošću?

Promatrajući institucijski – hrvatski i međunarodni – pritisak koji je usmjeren na manipuliranje s procesom suočavanja s prošlošću, moglo bi se ishitreno zaključiti kako se to suočavanje nikada neće dogoditi na objektivnan način. No, vjera kako to ipak nije tako počiva na jednostavnom znanju da manipulacija ne vodi ničem dobrom i u tome je glavni poticaj, snaga i smisao suprotstavljanja manipulacijama.

Prema tome, proces objektivnog suočavanja s prošlošću tek treba započeti, i to u trenutku kad većina hrvatskih građana bude svjesna da to isključivo ovisi o njihovom djelovanju. Kad taj proces započne prestat će tenzična potreba za suočavanjem, koje će se pretvoriti u jedan uravnotežen odnos prema prošlosti.

S kojim sve naraštajima treba raditi?

Trebalo bi raditi sa svim naraštajima, iako je najvažnije raditi s veoma mladima i mladima koji nisu participirali u nastanku sadašnjeg u biti naslijeđenog stanja. Problem je što oni koji nisu mladi imaju gotovo svu moć odlučivanja o budućem svijetu koji će biti svijet sadašnjih mladih. No, tada u budućnosti sadašnji mladi više neće biti mladi i pitanje je kakve će imati vrijednosti i stavove.

Prema tome, u tom začaranom krugu uvijek je odluka i odgovornost na onim koji nisu mladi i o njima ovisi hoće li mladima omogućiti izlazak iz začaranog kruga koji nije dobar. Ta odluka ovisi o nizu nazora, činjenica i situacija, a prvenstveno nesebičnosti ili socijalnoj svijesti onih koji nisu mladi. Na temelju toga je jasno kako s naraštajima koji odlučuju i koji su formirani treba raditi kako bi ih se pridobilo za donošenje dobre odluke i izgradnju institucija koje će to etablarati, a mlade naraštaje treba cjelovito educirati na novoj neopterećenoj paradigmi.

Uostalom, tijekom povijesti je bio veliki broj kriznih situacija kao i danas i tada su se događale promjene, jer granične situacije najčešće dovode do razumijevanja kako je čovjek ipak društveno biće i u tome se jedino mogla iskazivati i veličina individualnosti. Ili kako je simbolički davno rekao Aristotel: Onaj tko može živjeti sam nije čovjek, nego božanstvo ili zvijer.

Kako biste procijenili koliko bi još trebalo?

To je teško reći. Sve što se događa u institucijama u Hrvatskoj ne ide u pozitivnom smjeru, te bi početni cilj trebao biti u zaustavljanju negativnih trendova, a za to se mora uložiti puno socijalne energije, odnosno djelovanja. Zbog toga je najvažnije uporno djelovati bez euforije brzih i velikih očekivanja. Ako se promjene ne dogode ni za 5 dana niti za 5 godina, valja svejedno nastaviti s djelovanjem i 100 godina, jer sve skupa je najbolje doživljavati kao civilizacijski proces, odnosno to nije problem samo jednog naraštaja.

To znači, ne bi prihvatio odgovoriti na pitanje koliko će još trebati. Treba djelovati, popravljati stvar, u vlastitoj obitelji, vlastitom razredu, vlastitoj firmi i tražiti poticaj i satisfakciju za daljnje djelovanje. Opterećivati se sa nekim datiranjem ne bi bilo dobro. Mislim da bi to kod većine razvilo, ako se ne bi ostvarila neka petoljetka ili nešto slično, negativne psihološke i demotivirajuće učinke.

Ako suočavanje s prošlošću razumijemo kao cjelokupnost procesa prorade nasilne prošlosti, na svim razinama od društvene do individualne, što bi bilo korisno u smislu veće učinkovitosti a što štetno u smislu usporavanja ili onemogućavanja procesa suočavanja s prošlošću?

Na što se misli?

Političke, društvene, sve moguće.

Svaka aktivnost koja je usmjerena ka općem dobru je korisna. Bilo na političkoj razini, bilo na nekoj razini civilnoga društva, uključujući inicijative pojedinaca i skupina, udruga ili nekih drugih organizacijskih oblika koje pripadaju civilnom društvu.

Naravno, svaki pojedinac može reći kako ima svoju istinu, no to nije točno jer postoji jedna objektivna istina koja se temelji na činjenicama. Za sada je znanost - iako ni nju ne treba idealizirati – najkompetentnija donositi objektivne prosudbe, jer se na razini dosadašnjeg razvoja civilizacije, znanost smatra jedinim načinom koji pruža mogućnost da bismo došli do

nekih objektivnih činjenica i saznanja. Možemo jednostavno obezvrijediti i znanost jer i ona ima svoje sintetičke sudove a priori, znači, ima svoja polazišta i kada se oni sruše onda se ruši ta cijela konstrukcija. Ali, što će potom ostati, ili što se drugo nudi kao nadomjestak znanosti?

Koje znanstvene aktivnosti?

Pristup mora biti multidisciplinaran, a kad se radi o događajima od 1990-te suočavanje bi moglo ići do elementarnih činjenica. No, mora se početi od konteksta, što uključuje i jasno određivanje tko je agresor a tko žrtva. Kad se dogodi agresija, to ne znači da su svi koji su bili na strani agresije, kao građani, krivi, ili da su apsolutno dobri oni koji su bili na drugoj strani.

Zatim je nužno imati jasna vrijednosni odnos prema humanističkim standardima, što znači da se agresija mora veoma jasno osuditi. Svatko tko je sudjelovao u agresiji, ne treba biti pravosudno osuđen, ali mora osjetiti da je sudjelovao u agresiji i mora imati snage to sam sebi priznati. I to je početak suočavanja.

Ako bi se vrijednosno zagovaralo kako su svi jednako krivi, onda se svi mogu osjećati i tvrditi da su radili za dobro. Stoga je, primjerice, poučna razdjelnica između dobra i zla koja je napravljena za Drugi svjetski rat. Iako su i svi Saveznici koristili različite metode uključujući i zločine, napravljena je jasna razdjelnica, u kojoj se znalo razlikovati tko je glavni uzročnik dobra ili zla, tko je vršio agresiju. Ta razlikovnost je jednako važna i na razini znanosti i na razini osobnog osjećaja.

Kako bi se to postiglo na osobnoj razini?

Čak i osobe koje su bile pasivne na strani agresora ili napadnutog, moraju osjetiti određeni poticaj u smislu: «Nisam dovoljno djelovao, možda sam mogao spriječiti neko zlo». A zajednička svijest svih bi trebala biti usmjerena na neponavljanje loših povijesnih iskustava.

A nakon toga?

Svi koji su bili u agresorskom sustavu ili u sustavu koji je napadnut, trebaju se suočavati sa svojim vlastitim činjenjem ili ne činjenjem. Bilo da se suoče s pitanjem jesu li dovoljno učinili na sprječavanju zla, ili s pitanjem jesu li sprječavajući zlo učinili nešto što je ili zlo ili neprihvatljivo. Takvo suočavanje sa samim sobom je podloga individualnog čina pomirbe, oprosta i svega ostalog.

Koje biste mogli izdvojiti društvene i političke aktivnosti koje bi bile korisne, koje bi trebalo provesti?

Prema pozicijama političke moći, kako u Saboru tako i Vladi, trebalo bi usmjeriti različite vrste djelovanja da napokon ozbiljno podupru znanstvena istraživanja, jer do sada tog nije bilo. I u slučajevima odobravanja projekata dodjeljivana su nedostatna sredstva. Vrste djelovanja se mogu kretati od lobiranja, razgovaranja i predlaganja do različitih vrsta edukacije i pritisaka. Kao potporu, u sva djelovanja bi bilo dobro uključiti i različite europske predstavnike.

Osnovna društvena djelovanja mogu biti podijeljena na okupljanje i međusobnu suradnju zainteresiranih udruga, institucija i pojedinaca, zatim na istraživačko evidencijske poslove, izdavaštvo, okrugle stolove, javne prezentacije, stručne skupove, potpore, natječaje itd.

aktivnosti bi se mogle provesti, ali su štetne za proces suočavanja s prošlošću?

Vidio sam da je u samoj Documenti - budući da su oni ušli kao novi u ovo područje civilnog društva – naglašeno preuzimanje postojećih stereotipa i predrasuda. Pokazuje se jednostrana zainteresiranost za žrtve prema etničkim i nacionalnim kriterijima, pokušava se djelovati u smislu ravnoteže krivnje, što je nehumano i neobjektivno. Jer, općenito, sva znanstvena, psihološka istraživanja pokazuju da ono što pojedinac doživi, vidi vlastitim očima, kuša vlastitom kožom itd. ostavlja dubok utisak u svijesti, te ako ga se pokušava uvjeravati ili nagovarati da to zaboravi, postiže se kontraučinak. To je naročito snažno izraženo ako se radi o iskustvima graničnih situacija, u koje svakako pripada rat.

Da li biste još neke aktivnosti mogli izdvojiti bilo kao pozitivne ili kao negativne?

Način na koji se pokušava provoditi tzv. pomirba i suživot u Vukovaru je zastrašujući, jer se previđa da je tamo sukob dobra i zla bio najviše izražen u svim oblicima, te da se pogrešnim neselektivnim pristupom čini šteta i svima koji zastupaju dobro i na jednoj i na drugoj strani.

Zatim, premalo se javno ističu primjeri osoba koje su zastupale nešto dobro bez obzira na vjersku, rasnu, nacionalnu, etničku ili drugu pripadnost.

Znakovito je da hrvatske vlasti u svakom pogledu zapostavljaju hrvatske građane srpskog etničkog podrijetla koji su se početkom 90-ih vjerodostojno stavili na stranu žrtve i to nedvojbeno pokazali u oružanom i u svom civilnom djelovanju. Tih ljudi nikako nigdje nema u javnosti, ni u medijima niti u politici, kao da nisu postojali. S druge strane ulazi se u

političke i drugačije aranžmane s osobama koje su bile agresori i koje su nedvojbeno bile na strani zla. To je zamjerka koja se može uputiti svim skupinama koje su bile na vlasti u Republici Hrvatskoj proteklih 15-ak godina.

TEMA 4. ZAVRŠETAK

Došli smo do kraja. Ima li nešto što biste voljeli dodati o temama o kojima smo razgovarali, a ja Vas nisam pitao ili Vam nisam dopustio da kažete do kraja?

Ne.